

szerepel. Felismerésüket azonban az a sajnálatos körülmény nehezíti a nem szakértő olvasó számára, hogy a nevek a korabeli írásmóddal, így legtöbb esetben pontatlanul szerepelnek. Talán ezért sem érdektelen, ha felidézzük, hogy az 1. huszárezred élén 1747—1750 közt nemes Székely Mihály, a 3. élén 1773—1777 közt nemes Somogyi István, az 5. élén 1744—1762 közt a bárói méltóságra emelt Rüscht János Tivadar, a 6. élén 1757—1785 közt a nemességet elnyert Werner Pál, a 7. élén 1744—1746 közt nemes Győry Péter, végül a 8. élén nemes Halász Zsigmond ezredes állt. A lovastábornokok közt szerepel a fentiek közül Werner Pál altábornagy, Győry Péter, Rüscht János Tivadar, Székely Mihály, továbbá a korábban nem említett nemes Kőszeghy Károly vezérőrnagy. Tiszti, vagy különösen legénységi névsorok összeállítására a források nagy részének feltáratlansága miatt még mindig nem kerülhetett sor, pedig bizonyára még sokkal nagyobb arányban lennének köztük felfedezhetőek porosz szolgálatot vállalt magyarok.

Csak remélni lehet, hogy további jelentős alap kutatások elvégzését követően a szerző munkássága nem marad

folytatás nélkül. Ezt különösen a zárófejezet szemlélete, „a hadicsillogás és hadinyomorúság” példamutató felvilágosítása indokolná.

E műből ugyanis az világossá válik a mai olvasó előtt, miként vált Nagy Frigyes tudatos hadseregfejlesztése következtében a lovasság ütőképesebb, szövetséges és ellenséges hatalmak által egyaránt figyelembe veendő háborús eszközzé. A magyar olvasót azonban legalább ehhez hasonló mélységben foglalkoztatja a kérdés, milyen módon sikerült a nagyszámú magyar harcost betagolni a brandenburgi-porosz haderőbe, és ők hogyan adták át hadimesterségbeli tapasztalataikat a befogadó birodalomból származott és velük együtt beosztott bajtársaiknak. Martin Guddat példamutató forráskezelése és módszertani megközelítése alapján, ebből tanulva és ezt követve, ezt talán magyar kutató fogja majd elvégezni.

Addig is ajánljuk a magyar olvasók figyelmébe ezt a szerény terjedelmű, de fontos feldolgozást, amely a sajátos magyar csapatnem, a huszárság európai térnyerésének egy fontos mozzanatát is az olvasó elé tárja.

Zachar József

DICTIONNAIRE DES MARÉCHAUX DE FRANCE DU MOYEN AGE À NOS JOURS

Kiad.: Joseph Valynseele

(Librairie Academique Perrin, Paris, 1988. 479 o.)

A francia haderő legfelsőbb vezényletének megértése szempontjából fontos témához nyúlt *Joseph Valynseele*, amikor *Christoph Brun*, *Eric Jauffres*, *Cosette Millet-Bex* és *Jean Reveilliez*, valamint *Genevieve Maze-Sencier* közreműködésével összeállította Franciaország 1190—1984 között kinevezett 323 marsalljának betűrendes életrajzi katalógusát. Bevezetésül pedig arra vállalkozott, hogy elemző tanulmányban tekintse át a marsalli méltóság nyolc évszázados történetét.

A szerző ezúttal negyedízben nyúlt e

témához. Korábban önálló társadalomszociológiai-történelmi monográfiában dolgozta fel az Első Császárság, majd a Restauráció és a Júliusi Forradalom, végül III. Napóleon korának marsalljait. Ezúttal visszanyúlt a kezdetekig és eljutott napjainkig. Már a bevezetőben hangsúlyozza, hogy az Ancien Régime intézményrendszerének szerves részéről van szó, történelmi megközelítésre van szükség e téma tárgyalásakor.

E történelmi megközelítésben először a marsall szó etimológiájával foglalkozik, majd elemzi a Karoling- és Capet-

korbeli értelmi változásokat. Eközben és ennek tükrében kimutatja, hogy a királyi udvarbeli méltóságok milyen irányító funkcióvá váltak. E szempontból feltétlenül figyelemreméltó annak hangsúlyozása, hogy kezdetben hadsergőparancsnokként az istállómaster (connétable) szerepelt, és a lovászmester (maréchal) a neki alárendelt legközelebbi irányító volt, mintegy hadsereg-felügyelői hatáskörrel.

A Franciaország marsallja (főlovászmestere) szókapcsolat csak a XII. század végén született meg, mintegy megkülönböztetésként a többi királyi lovászmestertől és arra utalva, hogy nem a birodalmat alkotó egyes területekkel kapcsolatosan, hanem az egész birodalmi hadsereget illetően jutott hatáskörhöz az e megnevezéssel illetett. Az első időben ez a méltóság csak időlegesen volt. A XIV. században viszont immár folyamatosan egyidőben két, majd három Franciaország marsallja került kinevezésre, de a hadsereg vonatkozásában még mindig együtt járt ez a méltóság közigazgatási, hadbiztosi, közbiztonsági és igazságszolgáltatási hatalomgyakorlással is.

A korona legfőbb tiszti méltóságává a Franciaország marsallja tiszt a XV. század végétől vált, az istállómaster hadseregőparancsnoki szerepének eltűnével. Együttal egyidőben már öt fő kinevezésére került sor. A XVII. században azután az egyidőben kinevezettek száma egyre tovább nőtt, egészen húszig, sőt mind határozottabban a hosszú katonai pálya elismerését jelentő csúcsponttá vált. A kinevezéshez szükséges érdemek meglétének megítélése azonban az Ancien Régime idején végig egyedül, személyesen, a Legkeresztényebb Királytól függött. Ennek megfelelően továbbra is kivételes előjogokkal együttjáró méltóság maradt, nem vált pusztá rendfokozattá. Ez a helyzet nem változott a XVIII. században sem, amikor egyértelműen kiváló hadvezéri teljesítmények uralkodói elismerését jelentette a kinevezés. A kinevezettek közé ekkor már francia királyi szolgálatot vállalt idegen születésű is bekeverülhetett. A szerző példaképpen a magyar Bercsényi László grófot (1689–1778) II. Ágost lengyel király (I. Frigyes Ágost szász választófejedelem) házasságon kívüli fiával, Szász Móric gróffal és II. Jakab angol király ugyancsak házasságon kívüli fiával, Berwick hercegével együtt említi.

A Francia Forradalom korára áttérve a szerző azt emeli ki, hogy annak kitörésekor a Franciaország marsallja méltóság immár határozottan a legmagasabb katonai rang is volt, amelyet békében egyszerre tizenkét fő viselhetett. Ezt a létszámot 1791-ben törvényhozás útján egyenesen hatra csökkentették. Az első forradalmi háború kitörésekor azután mégis két hadseregparancsnok új marsalli kinevezésére került sor. A korábbi kinevezettek közül senki, csupán az egyik újonnan kinevezett, Rochambeau élte meg a Császárság kiáltását. Az ő személye egyúttal a marsalli méltóság folytonosságának a záloga volt.

I. Napóleon császárként ugyancsak törvénybe foglaltatta a Franciaország marsallja méltóság létét. 1804. május 19-én kinevezte az első marsallokat. További kinevezéseivel együtt összesen huszonöt főt emelt e méltóságra. Ezek elsődlegesen immár nem az arisztokráciából, hanem részben a harmadik, részben a negyedik rendből származtak. Közéjük csak kivételesen került be egy-egy régi nemes, vagy arisztokrata leszármazott. Am alacsonyabb származású marsalljait I. Napóleon felruházta hercegi, grófi címmel is, sőt Murat-ból és Bernadotte-ból egyenesen királyt, Berthier-ből uralkodó herceget kreált.

A Restauráció és a Júliusi Monarchia az Ancien Régime-hez való visszatérés jegyében őrizte tovább a Franciaország marsallja méltóságát, ahogyan további elemzésében a szerző kimutatja. Am a Császárság-beliük helyére újak kerültek, zömében a régi arisztokrata családok emigrációban ezt kiérdemelt tagjai. Kezdetben tizenöt fő viselte egyidőben ezt a méltóságot, majd törvényileg tizenkét főre korlátozták a kinevezhetők számát. Később bevezették a tiszteletbeli marsalli méltóságot is.

A Második Császárság korára áttérve, a szerző elsőnek azt emeli ki, hogy míg a Második Köztársaság idején négy marsall kinevezésére került sor, III. Napóleon egyenesen tizenötöt tett meg azzá, köztük az Első Császárság négy veteránját. Egy további újonnan kinevezettet, MacMahon marsallt választották meg azután a Harmadik Köztársaság első elnökévé. Ezt követően további kinevezés csak kivételesen, első világháborús haditeljesítmények elisme-

réseként következett be. Ugyanígy a Negyedik Köztársaságban, csak az antifasiszta, második világháborús helytállásért, utólag nyerte el a még élő Juin és posthumus Lattre de Tassigny és Leclerc de Hautecloque a marsalli kinevezést. Az Ötödik Köztársaság mind- eddig, ugyancsak a múltba fordulva, csupán 1984-ben Koenignek ítélte oda, posthumus, a Franciaország marsallja rangot és méltóságot.

Joseph Valynseele külön fejezetben foglalkozik a Franciaország admirálisa (tengernagya) méltósággal, amelyet 1699-ben a Franciaország marsallja haditengerészeti megfelelőjeként vezetett be a Napkirály, XIV. Lajos. Rövid történeti áttekintésében elemzi e kivételesen ritka méltóság és rang sajátosságait és bemutatja viselőit.

Egy további fejezetben kitekint a szerző a marsalli méltóság és rang más birtodalmakbeli jelentkezésére. Ehhez csatlakozva, *Christophe Brun* önálló fejezetben foglalkozik a XV. századi franciaországi angol megszállás idejében történt marsalli kinevezésekkel.

A kötet fő része e bevezetés után következik. A szerkesztők szigorú francia alfabetikus sorrendben közlik az egyes marsallok életrajzi vázlatát. Ezek elemzésébe a recenzens nem mehet bele, de meg kell állapítania, hogy sajnálatos módon sok téves adat, értelemzavaró megnevezés szerepel az egyes életrajzokban. Ezek nagy része korábbi publikációk kritikátlan átvételéből származik.

Tüzetesebben természetesen a Franciaország egyetlen magyar marsalljának szentelt bő oldalt (77–78. o.) vette szemügyre a recenzens. Szomorúan állapította meg, hogy a francia szerző egyetlen forrásaként *Vajay Szabolcs* egyébként alapvetően helyes, de igen elnagyolt, 1970-ben a *Vivat Hussar* 5. számában megjelent „Les Bercheny en Hongrie” című közleménye szerepel. Pedig Bercsényi László halálának kétszázéves országos emlékünnepe óta mind választott hazájában, mind szülőföldjén a legújabb kutatásokat is tükröző, számos korábbi téves adatot kiegészítő publikáció jelent meg, nem utolsósorban éppen a recenzens tollából is, mind magyar, mind francia nyelven.

Még nagyobb baj azonban, hogy a közölt adatokban is sok tollhiba van. Így az apa székesi Bercsényi Miklós gróf

helyett értelemzavaróan Nicolas (sic!) de Bercheny, az anya homonnai Drugeth Krisztina grófnő helyett Christine de Drugeth d'Homonay (sic!) névalakkal szerepel. A Bercsényi-családot csupán erdélyi arisztokratának nevezni ugyanakkor leegyszerűsít, tekintettel jelentős felvidéki birtokaikra. A tűzkeresztségen átesett ifjú Bercsényi számára oly felejthetetlen Trencsén neve értelemzavaróan Trenczen (!) szóalakra torzult. Első franciaországi huszártiszti beosztásának ugyancsak felejthetetlen alakulatát sem ismerheti fel a francia olvasó: salamonfai Ráttky György ezredtulajdonos egységét Tattsky-huszárezredde (sic!) torzította a pontatlanság.

Nagyobb ténybeli tévedés, hogy az 1720-ban felállított franciaországi Bercsényi-huszárezred lovasítását csupán 1733-ra teszi a szerző, holott ez már az 1720-as évek közepén folyamatosan bekövetkezett. Hiányzik a szócikkből a brigadérosi (1734) és az altábornagyi (1744) kinevezés időpontja, a Szent Lajos-rend lovagkeresztjével való kitüntetés (1720) ténye. Tévesen szerepel Bercsényi László feleségének neve Catharina de Wiet alakban, Catherine Girard de Wiet helyett. További teljesen téves állítással azután az szerepel, hogy „három tiszti fia közül csak Antal László (sic!) követte”. Ezzel szemben közismertnek kellene lennie, hogy két felnőttkort megélt fia közül az idősebb, Bercsényi Miklós Ferenc (1736–1762) ezredesként és az apa alapította huszárezred tulajdonosaként járvány áldozata lett, míg Bercsényi Ferenc Antal (1744–1811) nem csak apja ezredét örökölte bátyja halálát követően, hanem a tábornokságig vitte. Antal László nevű pedig Bercsényi László tizennégy gyermeke közt nem volt.

E számos tévedés és hiányosság különösen azért meglepő a recenzens számára, mert a neves francia szerző vonatkozik bevezető tanulmánya végén *Gabriel le Barrois d'Orgeval* kétkötetes szintézisére, amely „Le Maréchalat de France des origines à nos jours” (Paris, Editions Occitania, 1931, 1932) címmel jelent meg és amely más rendező elv szerint, a kinevezések sorrendiségében közli valamennyi marsall legfontosabb életrajzi adatait, illetve megadja azok forráshelyét. Így Bercsényi László esetében rögzíti, hogy 58 elsőrendű fontosságú irat lehetővé fel a Service

Historique de l'Armée (Vincennes) MF-230 jelű személyi iratgyűjtőjében (I. k., 265. o.). Ezek meglétéről kutatásai során a recenzens is meggyőződhetett, sőt hasznosította is ezek adatait korábbi publikációiban, a francia szerzőt évtizeddel megelőzve.

A számos további életrajzbeli pontatlanság ellenére ajánljuk a magyar

olvasónak Joseph Valynseele szintézisét, egyrészt munkássága megismerése céljából, hiszen korábbi művei nem jutottak el a hazai kutatókhoz, másrészt az alapvető és rendkívül hasznos bevezető tanulmány itthon újdonságként ható megállapításaira tekintettel.

Zachar József

BENE JÁNOS

A NEMZETŐRSÉG ÉS A HONVÉDSÉG SZERVEZÉSE A KISVÁRDAI JÁRÁSBAN 1848—49-BEN

A Rétközi Múzeum Füzetei, 9.

(Kisvárdai, 1990. 95. o.)

Könyvkiadásunk az utóbbi időben előszeretettel foglalkozik a közelmúlt eseményeinek feldolgozásával, s talán emiatt is, kevesebb lehetősége maradt a régebbi idők történelmének bemutatására. Éppen ezért öröndetes, hogy helyi kiadásokban lehetőség van korábbi időszakok — főleg helytörténeti jellegű — vizsgálatával foglalkozó tanulmányok megjelentetésére. Ezek sorát szaporítja Bene János színvonalas munkája, amely a Rétközi Múzeum Füzetének 9. köteteként Kisvárdán láthatott napvilágot.

Az 1848/49-es magyar szabadságharc hadtörténetével viszonylag nagyszámú munka foglalkozik. Ennek ellenére a szabadságharc hadseregszervezése, a helyi — megyei — politika és a hadseregszervezés kapcsolata még sok esetben tisztázatlan, problémák sorozata vár még megvilágításra.

Bene János arra keresi tanulmányában a választ, hogyan próbálja Szabolcs vármegye, illetve egyik járásának adminisztrációja megvalósítani az országos szinten hozott határozatokat. Konkrétan: Hogyan, és milyen eszközökkel tudják mozgósítani a lakosságot a haza, a forradalom védelmére? Milyen eredménnyel járt ez a munka, illetőleg milyen körülmények segítették,

vagy hátráltatták azt? Teszi ezt úgy, hogy mindvégig igyekszik tárgyyszerű maradni, sikeresen kerül el — a 48-hoz máig tapadó — legendák, mítoszok tényként való tálalását. Munkájához statisztikai eszközöket is igénybe vett, ami nagyban emeli a tanulmány értékét, emellett érdekesebbé is teszi azt. Hatalmas mennyiségű helytörténeti információt ad a járás népeiségének életéről, a nagy bőséggel közölt korabeli levelek, jelentések, kérvények pedig az olvasó elé vetítik 1848/49 Szabolcs vármegyéjének hangulatát.

Bene tanulmányát 5 fejezetre és a mellékletre tagolta. Az 1. fejezet a márciusi forradalom hatását vizsgálja. A megyei Közbátorsági Választmány megalakításával és első rendelkezéseivel foglalkozik, megkülönböztetett figyelemmel a — még a nemzetőrségi törvény megjelenése előtti — közbiztonságra ügyelő erők szervezésére vonatkozó tervekre. Szabolcsban, és így a kisvárdai járásban is, nagyon korán elkezdődött a nemzetőrség szervezése, így Péchy László alispán 1848. március végén már jelenthette, hogy az április 2-ra tervezett nemzetőrtoborzásra minden előkészület megtörtént. A fejezet végén a szerző a kisvárdai polgárőrség szervezését ismerteti.